

Kazania i homilie jako narzędzie kształtowania duchowości dziecka. Pragmatyczne aspekty kontekstu wypowiedzi

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem opracowania jest przedstawienie uwarunkowań kontekstowych kazań i homilii w aspekcie kształtowania duchowości dziecka.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Główny problem badawczy dotyczy odpowiedzi na pytanie, na ile kontekst wpływa na skuteczność komunikacyjną działań językowych podejmowanych podczas wystąpień związanych z działalnością duszpasterską. Wykorzystano metodę analizy pragmaty lingwistycznej, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu jako jednego z warunków skutecznej komunikacji.

PROCES WYWODU: Na wstępie pracy zarysowano ramy teoretyczne wywodu, ukazując językowe aspekty duchowości człowieka. Przyjęto, że jednym z narzędzi kształtowania duchowości młodego człowieka jest głoszenie kazań i homilii. Następnie przeanalizowano język wystąpień duszpasterskich z punktu widzenia uwarunkowań kontekstowych.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Z przedstawionych rozważań wynika, że dla skuteczności komunikacyjnej przekazów homiletycznych ważną jest nie tylko treść komunikatu, ale przede wszystkim relacja nadawcy i odbiorcy, odwołania do innych tekstów, a także zachowanie interlokutorów oraz ich uwarunkowania kulturowe.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Wnioski wskazują przede wszystkim na przewagę interpersonalną kaznodziei nad słuchaczem. Odzwierciedla się ona zarówno w doborze form językowych, jak i w pozajęzykowym układzie ról. To połączenie wpływa na skuteczność działań mających na celu kształtowanie duchowości dziecka.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** DUCHOWOŚĆ, HOMILIA, KAZANIE, PRAGMATYK WISTYKA, KONTEKST KOMUNIKACYJNY

ABSTRACT

*Sermons and Homilies as the Tools of Shaping Children Spirituality:
The Pragmalinguistic Aspects of the Communication Context*

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of this article is to present some contextual conditioning of the sermons and homilies that are examined as a tool in the process of shaping the spirituality of children.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The impact and the importance of the context in the sermons and homilies for children in the background of pragmalinguistics.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: First of all the linguistic aspects of human spirituality were presented. Then the sermons as a tool in the process of shaping the spirituality of children were described. The analysis of the material focused on the language and the style of the collected texts and a context as a key element of communication was examined.

RESEARCH RESULTS: The presented considerations lead to implications that the communicative effectiveness of homiletic messages is conditioned not only by the content of the message that is important, but, first of all, the pragmalinguistic relationship between the sender and the recipient, references to other text. Also, the behavior of interlocutors and their cultural conditions appears significant for it.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: The conclusions indicate primarily the overwhelming interpersonal of the preacher over the listener. It is reflected both in the selection of linguistic forms and in the extra-linguistic system of roles, as well. This combination has a serious impact on the effectiveness of the activities aimed at shaping the child's spirituality.

→ **KEYWORDS:** **SPIRITUALITY, HOMILY, SERMON, PRAGMALINGUISTICS, COMMUNICATION CONTEXT**

Wstęp

Duchowy wzrost człowieka jest możliwy na każdym etapie jego życia (Białek, 2006, s. 284). W niniejszym artykule skupimy się na duchowości dzieci. Przyjmujemy, że istnieje możliwość pomagania dziecku w kształtowaniu jego własnej duchowości poprzez świadome wychowanie zarówno przez rodziców, jak i opiekunów, wychowawców, nauczycieli oraz inne osoby mające w oczach dziecka autorytet. Przyjrzymy się wypowiedziom kierowanym do najmłodszych przez osoby duchowne.

Celem artykułu jest analiza tekstów kazań i homilii dla najmłodszych. Badanie zostanie przeprowadzone z punktu widzenia pragmalingwistyki, czyli działu językoznawstwa zajmującego się skutecznym działaniem człowieka poprzez użycie środków językowych i pozajęzykowych (gesty, mimika, zachowanie niewerbalne). Rozumienie tak pojętej pragmatyki sprowadza się do użycia języka w celu osiągnięcia zamierzonych

efektów (Kalisz, 1993, s. 11). Koncepcja ta powstała na gruncie filozofii w drugiej połowie XX wieku i wiąże się z pracami Johna Austina (1962), Johna Searle'a (1969, 1975, 1976) oraz Paula Grice'a (1975). W Polsce zaczęła się rozwijać w latach 70. XX wieku głównie za sprawą takich badaczek, jak Anna Wierzbicka (1973) i Krystyna Pisarkowa (1975, 1976). Za podstawę w metodologii lingwistyki pragmatycznej uznaje się teorię aktów mowy (Awdiejew, 1987, s. 29). Zgodnie z nią język nie służy jedynie przekazywaniu informacji, ale za jego pomocą można wpływać na innych ludzi, osiągać zamierzone cele, a nawet tworzyć nowe fakty. Działanie językowe ma bezpośredni związek z kontekstem, w którym zachodzi.

Badania przeprowadzone na użytek niniejszego artykułu polegają na analizie kontekstów wypowiedzi głoszonych w ramach kazań i homilii dla dzieci. Mowa tu o takich elementach konwersacji, jak nadawca i odbiorca komunikatu, odwołania do innych tekstów, pozajęzykowe zachowanie interlokutorów oraz ich uwarunkowania kulturowe. Wszystkie te czynniki mają wpływ nie tylko na znaczenie wypowiadanych słów, ale przede wszystkim na ich oddziaływanie na odbiorcę, szczególnie w procesie kształtowania jego duchowości.

Analizie poddano 28 tekstów kazań i homilii¹ dla dzieci dostępnych w Internecie.

Duchowość w badaniach językoznawczych²

Duchowość jako pojęcie odnoszące się do człowieka i jego istnienia wielokrotnie poddawana była rozważaniom i analizom naukowym. Wciąż jednak nie doczekała się jednolitej definicji. *Uniwersalny słownik języka polskiego* (2003) odsyła do leksemu „duchowy”, który został zdefiniowany jako „dotyczący ducha – umysłu, myśli, uczuć, odnoszący się do życia wewnętrznego; niematerialny”. Na podstawie tej pobieżnej definicji widać, że „duchowość” jest powiązana zarówno z mentalnością człowieka, jego psychiką, jak i ze sferą określaną ogólnikowo jako życie wewnętrzne.

Bardziej szczegółowe opisanie sfer funkcjonowania człowieka, z którymi łączy się termin „duchowość”, było możliwe dzięki analizie językoznawczej. Na jej podstawie pojęciu duchowości można przypisać następujące zakresy: przeżywanie (np. uczucia), sposób przeżywania, działanie się (w tym postępowanie), transcendencja, wiedza, właściwość (w tym wymiar i aspekt), relacje, postawa (w tym wierzenia), intelekt (w tym świadomość, wola, myśli), niematerialność (np. duch, energia) (Maldjewa, 2019, s. 14).

¹ Zarówno homilia jak i kazanie czerpią swoją treść z tekstów biblijnych. Główna różnica między nimi polega na tym, że homilia odwołuje się do liturgii danego dnia, natomiast kazanie opiera się na swobodnie wybranym przez kaznodzieję fragmencie Pisma Świętego (Sławiński, 2020, s. 46). Kazanie jest głoszone poza kontekstem liturgii i ma związek z odprawianym nabożeństwem (Siwek, 2006, s. 366).

² Niniejszy artykuł ma charakter językoznawczy, dlatego pojęcie duchowości jest tu przedstawione z punktu widzenia lingwistyki. Ze względów objętościowych pomija się w tekście wszelkie definicje z dziedziny filozofii, teologii, psychologii, socjologii itd.

Analizę językoznawczą rozumienia fenomenu duchowości przeprowadziła także Renata Grzegorzczukowa (2006, s. 21-28). Lingwistka w swoich badaniach wykorzystała korpus współczesnych polskich tekstów i na ich podstawie zauważyła, że w zakresie duchowości wyraźnie zarysowuje się podstawowa opozycja. Polega ona na przeciwstawieniu duchowości rozumianej jako stan psychiczny człowieka – duchowości funkcjonującej niezależnie od psychiki. Na tej podstawie badaczka zaproponowała wydzielenie trzech rodzajów duchowości (Grzegorzczukowa, 2006, s. 22-24). Pierwszy to duchowość psychologiczna, która sprowadza się do życia psychicznego człowieka i oznacza „wysublimowany stan psychiczny”, w tym także przeżycia religijne. Drugi rodzaj to duchowość religijna oparta na *sacrum* (rzeczywistości transcendentnej) jako wartości nadrzędnej. Jak pisze lingwistka, takie właśnie było pierwotne i podstawowe rozumienie pojęć ducha i duchowości. Trzeci rodzaj duchowości to duchowość filozoficzna, w której „duch” rozumiany jest jako „rzeczywistość niematerialna, transcendentna wobec świata materialnego i człowieka, byt absolutny”. Duchowość to cecha ducha, nie człowieka. Na tym polu zarysowuje się podstawowa różnica między duchowością religijną a duchowością filozoficzną. W tej pierwszej człowiek uczestniczy w duchu, dzięki czemu jest zdolny do życia duchowego. W drugiej natomiast człowiek może jedynie dotknąć ducha rozumem, nie zaś w nim uczestniczyć.

W niniejszym artykule będziemy się opierać na religijnym rozumieniu duchowości, załączając ją do duchowości chrześcijańskiej, zgodnie z którą życie duchowe człowieka to życie kierowane przez Ducha Świętego. Pisze o tym św. Paweł w swoich listach, w których wskazuje trzy wymiary życia ludzkiego: wymiar cielesny (*sarks*), psychiczny (*psyche*) oraz duchowy (*pneuma*). Ten ostatni umożliwia zamieszkanie w człowieku Ducha Świętego (Kłoczowski, 2006, s. 16). Zadanie ludzi polega na uczeniu się, jak kierować swoim życiem, aby Duch w nim działał. Nauka ta staje się możliwa na każdym etapie rozwoju, ponieważ duchowość jest obecna w człowieku bez względu na jego wiek, stan psychiczny czy poziom świadomości (Grzegorzczukowa, 2006, s. 22; Kłoczowski, 2006, s. 16). Odnosi się ona zarówno do dorosłych, jak i dzieci. To ich będą dotyczyć nasze rozważania.

Rola kontekstu w interpretacji kazań i homilii

Poprzez kontekst rozumie się układ zmiennych sytuacyjnych, które pozwalają rozstrzygać o charakterze wypowiedzi, a także wpływają na jej formę i treść. Wydzielamy cztery główne rodzaje kontekstu: językowy, interpersonalny, instrumentalny (zadaniowy) i kulturowy (Nęcki, 2000, s. 92).

Kontekst językowy to wszystkie wypowiedzi poprzedzające dany akt komunikacyjny i wpływające na jego interpretację. I choć największe znaczenie mają wypowiedzi znajdujące się bezpośrednio przed danym aktem mowy, to należy uwzględnić także wpływ tekstów wcześniejszych, znajdujących się w zasobach pamięci interlokutorów.

Znaczenie kontekstu językowego jest widoczne w homiliach i kazaniach dla dzieci szczególnie w momentach, w których kaznodzieja odwołuje się do tego, co zostało przed chwilą przeczytane w Ewangelii, np.:

1. „[...] I przed chwilą wam to przeczytałem. Słyszeliśmy tam, że Jezus chciał, by przynoszono mu dzieci” (Maciejewski, 2015a),
2. „Zanim wsłuchamy się słowa Pana Jezusa, które słyszeliśmy w trakcie czytania Ewangelii, zadam wam kilka pytań” (Zuber, 2013),
3. „Czytane dzisiaj teksty Pisma Świętego mówią nam o tym, jaki powinien być tak naprawdę superbohater i kto może nim zostać” (Zuber, 2013).

Jak widać, powiązania kontekstowe dotyczą przeczytanego fragmentu Pisma Świętego. Zdarza się jednak, że kaznodzieja wspomina o Biblii bez odniesienia do przeczytanej danego dnia Ewangelii. Nawiązuje do tekstów biblijnych całościowo, bazując na przekonaniu, że młodzi odbiorcy mieli już w przeszłości z nimi do czynienia. Odwołuje się wtedy do ich pamięci, w której można odnaleźć świadomość istnienia Pisma Świętego:

4. „To wszystko opisane jest tutaj – w Biblii – najmądrzejszej książce świata” (Maciejewski, 2015b),
5. „O Panu Jezusie czytamy w Ewangeliach, ale też słyszymy o Jego życiu w listach, które pozostawili apostołowie, czy też w ich mowach, które zostały zapisane w *Dziejach Apostolskich*” (Pikor, 2020).

Można założyć, że powyższe wypowiedzi usłyszy dziecko, które uczestniczy w liturgii po raz pierwszy i po raz pierwszy ma do czynienia z Biblią. W jego pamięci długotrwałej nie funkcjonuje wiedza na temat istnienia Pisma Świętego. Mimo tego również możemy tu mówić o kontekście językowym, ponieważ teksty usłyszane czy przeczytane po zaistnieniu aktu komunikacyjnego mogą powodować jego reinterpretację (Nęcki, 2000, s. 92). Jeśli po wysłuchaniu kazania odbiorca sięgnie do wspomnianych w nim tekstów biblijnych, to może powtórnie przeanalizować i inaczej odebrać słowa kaznodziei.

Jak widać na podstawie przytoczonych przykładów, kontekst językowy w kazaniach i homiliach dla dzieci dotyczy głównie tekstów Biblii. Nie jest ona jednak traktowana jako zwykła książka, na którą powołuje się nadawca wypowiedzi, ale zostaje przywoływana w roli autorytetu. Jest to jeden z głównych warunków skuteczności komunikacyjnej³ głoszonego kazania.

Drugim typem kontekstu jest kontekst interpersonalny. Polega on na zmianie bądź uwydatnieniu znaczenia wypowiedzi w zależności od tego, kto z kim rozmawia. Najważniejsze są tu role nadawcy i odbiorcy wypowiedzi oraz łączące ich relacje. Mają one kluczowe znaczenie w określaniu mocy interpersonalnej, wyrażającej się stopniem sprawowania kontroli nad partnerem i sytuacją. Wydaje się, że w trakcie wygłaszania kazań i homilii role nadawcy i odbiorcy są jasno określone. Jest to jednak pozorne, ponieważ oprócz odbiorcy grupowego⁴ mamy do czynienia z dwoma typami nadawcy – bezpośrednim i pośrednim.

³ Skuteczności komunikacyjnej nie należy mylić z osiągnięciem zamierzonego efektu komunikacyjnego. Dla przykładu efektem wyrażenia prośby o podanie szklanki może być spełnienie oczekiwania nadawcy (czyli podanie mu szklanki przez odbiorcę wypowiedzi). Skuteczność komunikacyjna polega natomiast na zrozumieniu przez odbiorcę wypowiedzi nadawcy jako prośby (a nie na przykład jako rozkazu, żądania czy nakazu).

⁴ Homilia i kazanie to gatunki, w których odbiorcą jest grupa osób, a nie jeden człowiek.

Rozważania na ten temat zaczynijmy od odbiorcy. Jest to grupa młodych wiernych, dzieci. W danej sytuacji komunikacyjnej nie mają one żadnej przewagi nad mówcą, którego traktują jak nauczyciela, przewodnika, wychowawcę. Nadawca zazwyczaj odbiera swoich słuchaczy jak odbiorcę grupowego, o czym świadczy stosowanie w zwrotach form liczby mnogiej, np.:

6. „Witam **Was, drogie dzieci**, na niedzielnej Eucharystii” (Flis, 2020),
7. „**Popatrzcie** na mnie” (Maciejewski, 2015c),
8. „**Pomyślcie** – to wszystko jest sumą tych poszczególnych małych ziarenek, które upadły na ziemię” (Zuber, 2011a).

W niektórych wypowiedziach stosowany jest zabieg perswazyjny, polegający na użyciu 2. os. l. poj. (Sieradzka-Mruk, 2003, s. 23), np.:

9. „**Pomyśl!** Jaką wadę, grzech chciałbym usunąć ze swojego życia, aby bardziej podobać się Panu Bogu?” (Zuber, 2010).

Po drugiej stronie w komunikacji stoi osoba mówiąca – kapłan (ksiądz, osoba duchowna). Jest on nadawcą bezpośrednim, a swoją rolę w realizowanym akcie komunikacyjnym wyraża poprzez użycie czasowników w 1. os. l. poj., np.:

10. „**Opowiem** Wam coś jeszcze w wielkiej tajemnicy” (Zuber, 2010),
11. „I teraz **powiem** wam coś bardzo ważnego” (Maciejewski, 2015b).

W swojej wypowiedzi nadawca właściwie nie mówi o sobie „ksiądz” ani w żaden inny sposób nie nawiązuje do swojej funkcji. Występuje jednak w roli autorytetu i mentora. Sam fakt, że to on kieruje swoje słowa do innych osób – a nie na odwrót – daje mu przewagę interpersonalną. Wyróżniamy dwa rodzaje takiej przewagi – trwałą i chwilową. Pierwsza wynika z pełnionych funkcji społecznych, a druga z chwilowej przewagi komunikacyjnej wynikającej z lepszej znajomości podejmowanego w komunikacji tematu. Kapłan w chwili głoszenia homilii czy kazania posiada nad dziećmi zarówno przewagę trwałą, jak i chwilową. Pierwszą nadaje mu jego rola społeczna oraz wiek, drugą zaś wiedza dotycząca tematów wiary i znajomość Pisma Świętego. Tak ustawione relacje gwarantują niezmałony porządek aktu komunikacyjnego i decydują o jego skuteczności.

Istnieje jednak jeszcze jeden składnik kontekstu interpersonalnego będący największym gwarantem przewagi komunikacyjnej nad odbiorcą. Jest nim nadawca pośredni, osoba niewidoczna, ale istniejąca – Bóg pod wszystkimi Jego postaciami. W takim układzie ról kapłan jest jedynie pośrednikiem między Bogiem a wiernymi, którym stara się wytłumaczyć, co Stwórca do nich mówi:

12. „**Pan Bóg mówi nam**, co jest dobre dla nas i dla innych, jak powinniśmy żyć, jak trwać w relacji z Nim. Po prostu **Pan Bóg mówi do nas, że chce**, abyśmy trzymali Go za rękę i razem z Nim szli przez życie” (Zuber, 2011a).

W roli autorytetu występuje także Bóg w postaci Jezusa, np.:

13. „**Pan Jezus** w dzisiejszej Ewangelii **mówi** coś bardzo ważnego o Panu Bogu i naszej relacji z Nim” (Zuber, 2011a).

Kapłan nie tylko przekazuje odbiorcy słowa Jezusa, ale często także tłumaczy Jego wolę, mówiąc, czego On chce, np.:

14. „Jednak **Pan Jezus mówi** do nas: **Chcę** być waszym przyjacielem, **chcę** być jak najbliżej was. **Chcę**, abyście mnie poznawali” (Zuber 2021).

Zdarza się, że wołą Jezusa jest złożenie odbiorcy obietnicy, zobowiązanie się do czegoś:

15. „**Pan Jezus obiecuje**, że będzie dodawał nam sił w tym, abyśmy byli coraz bardziej podobni do Niego. **Jezus mówi** do każdego z was: pomogę ci być dobrym, czyli świętym” (Zuber, 2011b).

W roli autorytetu znajdujemy także Pismo Święte, Ewangelię, np.:

16. „O tym, jak trudne może być okazywanie miłości innym, **mówi** nam dzisiejsza **Ewangelia**” (Zuber, 2013).

Bywa, że kaznodzieja powołuje się na słowa Apostołów, np.:

17. „**Jan Ewangelista mówi**, że celem jego świadectwa, opowiadania o Panu Jezusie, jest to, «abyśmy mieli z nim współuczestnictwo»” (Pikor, 2020),
18. „**Apostoł Paweł** w czytany dziś liście **zachęca nas**, abyśmy nie poddawali się w czynieniu dobra i zawsze mieli nadzieję, że dobro zwycięży, że wszystko skończy się dobrze – jak w bajkach. **Apostoł mówi**: «według wiary, a nie w widzeniu postępujemy»” (Zuber, 2021).

Należy zauważyć, że nadawca bezpośredni i przywoływany przez niego autorytet są w akcie komunikacji ze sobą związani i jako tacy zyskują niepodważalną przewagę komunikacyjną nad odbiorcą. Poza tym kaznodzieja występuje w roli osoby uprzywilejowanej, ponieważ to właśnie on tłumaczy odbiorcy słowa i wołą Stwórcy. Z punktu widzenia perswazji językowej ten fakt ma ogromne znaczenie. Pozwala on wpłynąć na odbiorcę, skupić jego uwagę, a nawet pokierować jego myślami czy zachowaniem. Jest to ważne narzędzie w kształtowaniu duchowości młodego człowieka, dlatego powinno być świadomie i odpowiedzialnie wykorzystywane.

Kolejnym rodzajem kontekstu jest kontekst zadaniowy (instrumentalny). Jest to działanie pozasłowne, które wpływa znacząco na znaczenie aktu komunikacyjnego lub które może być właściwie odczytane tylko w niektórych sytuacjach. Przykładem może być gest podniesienia ręki. W sali sejmowej oznacza on „głosuję”, w sali lekcyjnej – „zgłaszam się do odpowiedzi”, a na lotnisku będzie znakiem przywitania podróżnego (Nęcki, 2000, s. 96).

W przypadku głoszenia kazań i homilii dla dzieci kontekst ten sprowadza się głównie do postawy nadawcy i odbiorcy. Jest on czytelny i uwypukla przewagę nadawcy, którego rolą jest nauczanie. W związku z tym przyjmuje on postawę stojącą, często znajduje się na podwyższeniu lub na mównicy i dysponuje mikrofonem. W porównaniu z pozostałymi zgromadzonymi jest lepiej widziany i słyszany, a to jeszcze bardziej uwydatnia jego znaczenie. Odbiorca zaś usytuowany jest niżej, zazwyczaj siedzi. Występuje w roli słuchacza, ucznia. Przewagą nadawcy jest również to, że występuje on pojedynczo, natomiast odbiorca to grupa osób znajdujących się w jednym ograniczonym miejscu. W takim układzie indywidualizm nadawcy staje się widoczny, natomiast odbiorcy – zarty. Sprzyja to stwarzaniu atmosfery posłuszeństwa.

Często się zdarza, szczególnie w przypadku kazań i homilii głoszonych do dzieci, że nadawca wychodzi do odbiorców, zaprasza ich do podejścia bliżej lub po prostu wchodzi

w grupę słuchających go osób. Można to uznać za zamierzone działanie komunikacyjne, którego celem jest stworzenie atmosfery przyjaźni i bliskości, jednak podział na role nauczyciela i ucznia wciąż pozostaje widoczny.

Podczas trwania całej liturgii kontekst zadaniowy uwidacznia się w wielu momentach. Dotyczy on na przykład czynienia znaku krzyża, unoszenia rąk przez kapłana, skinienia głowy bądź podania dłoni w momencie przekazywania znaku pokoju, klęknięcia, wstawiania, siadania w odpowiednich chwilach itd. Jednak w trakcie głoszenia homilii tego typu czynności pozawerbalne ograniczone są do minimum. Poza postawą nadawcy i odbiorcy mogą one wystąpić jedynie jako efekt zamierzonych działań komunikacyjnych nadawcy. Przykładem jest gest wykonywania znaku krzyża przez nadawcę i odbiorcę w trakcie jednej z analizowanych wypowiedzi:

19. „Umiecie robić znak krzyża? Trzeba dotknąć czoła, dotknąć serca, dotknąć obydwu ramion i powiedzieć przy tym: «W Imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Amen». Zróbmy teraz razem znak krzyża. «W Imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Amen»” (Maciejewski, 2015c).

Świątynia to właściwe kontekstowo miejsce na naukę czynienia znaku krzyża, dlatego przytoczony powyżej przykład jest czytelny i zrozumiały. Jednak pozostaje on taki tylko dla chrześcijan. Dla wyznawców wielu innych religii znak krzyża będzie pozbawionym sensu, niezrozumiałym ruchem rąk. I tu należy nawiązać do ostatniego rodzaju kontekstu – kulturowego.

Wspólnota kulturowa nadawcy i odbiorcy wpływa na istnienie podzielanego zespołu przekonań na temat rzeczywistości. Jest to zbiór doświadczeń pozajęzykowych, które są warunkiem porozumienia językowego. Nietrudno sobie wyobrazić, że gdyby odbiorców homilii reprezentowali wyznawcy jakiejś innej odległej kulturowo religii, to nawet przy spełnieniu warunków wszystkich pozostałych kontekstów (językowego – odniesienie do tekstów Biblii; interpersonalnego – przyjęcie ról nadawcy i odbiorcy; zadaniowego – przyjęcie odpowiednich postaw i wykonywanie odpowiednich gestów) działania komunikacyjne podejmowane w trakcie głoszenia homilii byłyby nieskuteczne. I nie chodzi tu o barierę językową. Możemy bowiem przyjąć, że odbiorcy znają język polski. Jednak bez osadzenia kulturowego w chrześcijaństwie nie rozumieją celu nadawcy. Przeszkodą nie będzie jedynie brak pojmowania podstaw wiary, ale również problemy natury leksykalnej. Tylko osoba zaznajomiona z kulturą chrześcijańską jest w stanie prawidłowo osadzić w kontekście takie słowa, jak „pacierz”, „pasterka”, „roraty” czy „różaniec”. A pojawiają się one w analizowanych tekstach:

20. „Pamiętasz, jak dziękowałeś za to Bogu w swoich codziennych dziecięcych «paciorkach»?” (Tomko, 1998).

Kontekst kulturowy nie musi oznaczać nawiązania do kultury narodowej czy wyznaniowej, ale może się odnosić do różnic w ramach jednego kraju. Mowa tu o różnicach regionalnych, społecznych, socjalnych, różnicach dotyczących pochodzenia, wychowania czy wykształcenia. Tak pojmowaną kulturę definiujemy jako „układ wzorów zachowań, samych zachowań i ich wytworów, które są tworzone, nabywane, stosowane i przekształcane w procesie życia społecznego” (Golka, 2008, s. 60). Na tej podstawie możemy

wyróżnić na przykład kulturę masową, kulturę ludową (wiejską), kulturę popularną, kulturę elitarną (wyższą) czy kulturę społeczną (Gruchola, 2010, s. 100-103). Kaznodzieja musi być świadomy odmienności wynikających z tych podziałów i powinien brać je pod uwagę. Obrazuje to następujący przykład:

21. „Tam, gdzie zaczyna się twoja wioska – stoi krzyż. I tam, gdzie się kończy – też stoi krzyż. [...] I w domu na ścianie jest krzyż” (Maciejewski, 2015c).

Działanie językowe realizowane za pomocą tak sformułowanej wypowiedzi będzie skuteczne jedynie przy udziale w akcie komunikacji odbiorcy mieszkającego na wsi. Jeśli wypowiedź ta zostanie skierowana do mieszkańca dużego miasta albo człowieka, u którego w domu nie ma krzyża na ścianie, to będzie ona nie tylko nieskuteczna, ale może zostać odebrana jako śmieszna lub dziwna. Dlatego tak ważne jest dostosowanie treści komunikatu do warunków percepcyjnych odbiorcy.

Podsumowanie, wnioski, perspektywy badawcze

Celem homilii i kazań głoszonych do dzieci jest tłumaczenie zasad wiary, objaśnianie treści Pisma Świętego i pomoc w codziennym praktykowaniu życia religijnego. Wszystkie te cele składają się na jedno główne zamierzenie kaznodziei – kształtowanie duchowości dziecka. Jest ono realizowane poprzez działania językowe posiadające konkretny cel i podejmowane z konkretną intencją.

Działania językowe stają się skuteczne jedynie przy uwzględnieniu licznych warunków kontekstowych. Większość z nich uwydatnia przewagę interpersonalną nadawcy komunikatu, który często odwołuje się do autorytetu – Biblii. Kaznodzieja, jako człowiek wyróżniony, może objaśniać odbiorcy słowa Boga. Jest to przywilej, ale także poważne narzędzie perswazyjne, które nie powinno być wykorzystywane dla nadużyć interpretacyjnych. Przewaga komunikacyjna nadawcy w homiliach i kazaniach jest podkreślana nie tylko wypowiedzianymi przez niego słowami, ale również przez postawę, gesty i zachowanie zarówno nadawcy, jak i odbiorcy. Niezwykle ważnym warunkiem skuteczności aktu komunikacyjnego jest też aspekt kulturowy, szczególnie ten, w którym uwidacznia się pochodzenie społeczne, wychowanie i zwyczaje odbiorcy.

Niniejszy artykuł może być traktowany jako wstęp do szerszych badań na temat pragmatycznych funkcji homilii i kazań. Niezwykle ciekawe byłoby przeanalizowanie konkretnych aktów mowy występujących w zabranych tekstach. Już bowiem na podstawie pobieżnego badania widoczne jest stosowanie takich działań językowych, jak np. prośby, nakazy, propozycje, obietnice, wyrażanie sądów, wątpliwości itp. Można także poddać analizie językowe sposoby wyrażania wartości w homiliach, traktując je jako jeden z elementów duchowości człowieka. Ze względu na ograniczoną objętość artykułu nie da się zawrzeć wszystkich tych elementów w jednej rozprawie, jednak zgromadzony materiał pozwala na przeprowadzenie pogłębionych badań.

BIBLIOGRAFIA

- Austin, J.L. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press.
- Awdiejew, A. (1987). *Pragmatyczne podstawy interpretacji wypowiedzi*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Białek, E. (2006). Duchowość w psychosyntezie. W: A. Grzegorzczak, J. Sójka i R. Koschany (red.), *Fenomen duchowości* (s. 277-286). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
- Golka, M. (2008). *Socjologia kultury*. Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Grice, P. (1975). Logic and conversation. W: P. Cole i J.L. Morgan (red.), *Syntax and semantics*, 3: *Speech acts* (s. 41-58). Academic Press.
- Gruchola, M. (2010). Kultura w ujęciu socjologicznym. *Roczniki Kulturoznawcze*, 1, 95-114.
- Grzegorzczak, R. (2006). Co o fenomenie duchowości mówi język? W: A. Grzegorzczak, J. Sójka i R. Koschany (red.), *Fenomen duchowości* (s. 21-28). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
- Kalisz, R. (1993). *Pragmatyka językowa*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kłoczowski, J.A. (2006). Czym jest duchowość? Kontekst religijny i kulturowy. W: A. Grzegorzczak, J. Sójka i R. Koschany (red.), *Fenomen duchowości* (s. 13-18). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
- Maldjewa, V. (2019). *Językowe szaty duchowości*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Nęcki, Z. (2000). *Komunikacja międzyludzka*. Wydawnictwo Antykwa.
- Pisarkowa, K. (1975). Pragmatyczny składnik kompetencji językowej. *Polonica*, 1, 7-18.
- Pisarkowa, K. (1976). Pragmatyczne spojrzenie na akt mowy. *Polonica*, 2, 265-279.
- Rutkowska, I. (2020). Papież Franciszek o języku głoszenia Ewangelii. W: W. Przyczyna i K. Skowronek (red.) *Język homilii i kazań* (s. 27-40). Wydawnictwo Biblos.
- Searle, J. (1969). *Speech acts*. Cambridge University Press.
- Searle, J. (1975). Indirect speech acts. W: P. Cole i J.L. Morgan (red.), *Syntax and semantics*, 3: *Speech acts* (s. 59-82). Academic Press.
- Searle, J. (1976). A classification of „illocutionary acts”. *Language in Society*, 5, 1-23.
- Sieradzka-Mruk, A. (2003). *Odbiorca jako czynnik kształtujący wypowiedź (na przykładzie kazań dla dzieci)*. Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”.
- Siwek, G. (2006). Kazanie. W: R. Kamiński, W. Przygoda i M. Fijałkowski (red.), *Leksykon teologii pastoralnej* (s. 366). Towarzystwo Naukowe KUL.
- Sławiński, H. (2020). Homiletyka współczesna. O języku kazań i homilii. W: W. Przyczyna i K. Skowronek (red.), *Język homilii i kazań* (s. 41-61). Wydawnictwo Biblos.
- Uniwersalny słownik języka polskiego* (2003). (S. Dubisz, red.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wierzbicka, A. (1973). Akty mowy. W: M.R. Mayenowa (red.), *Semiotyka i struktura tekstu* (s. 125-137). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Teksty źródłowe

- Flis, G. (2020). *Kazanie dla dzieci – Bóg na pierwszym miejscu*. <https://michalici.pl/artykul/kazanie-dla-dzieci-bog-na-pierwszym-miejscu>
- Maciejewski, P.Z. (2015a). *Jak zostać królem?* <https://funawi.pl/jak-zostac-krolem/>
- Maciejewski, P.Z. (2015b). *Nie bój się końca świata*. <https://funawi.pl/nie-boj-sie-konca-swiatea/>
- Maciejewski, P.Z. (2015c). *Pamiętaj, by kochać – kazanie o krzyżu*. <https://funawi.pl/pamietaj-by-kochac-kazanie-o-krzyzu/>
- Pikor, W. (2020). *Być świadkiem Pana Jezusa*. <https://biblista.pl/ukryte/medytacje-biblijne/1500-niedziela-biblijna-iii-niedz-wielk-qbq-homilia-do-dzieci.html>

- Tomko, A. (1998). *Kazanie dla dzieci pierwszokomunijnych „Niezapominajka”*. https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Wroclawski_Przeglad_Teologiczny/Wroclawski_Przeglad_Teologiczny-r1998-t6-n2/Wroclawski_Przeglad_Teologiczny-r1998-t6-n2-s295-296/Wroclawski_Przeglad_Teologiczny-r1998-t6-n2-s295-296.pdf
- Zuber, D. (2010). *Podobni do Jezusa (homilia dla dzieci)*. https://www.bkaznodziejska.pl/nr/sugestie_homiletyczne/3_niedziela_okresu_zwyklego/podobni_do_jezusa.html
- Zuber, D. (2011a). *Co z nas wyrosnie? – kazanie dla dzieci*. <http://www.homopaschalis.pl/co-z-nas-wyrosnie/>
- Zuber, D. (2011b). *Święty, czyli szczęśliwy*. <https://www.homopaschalis.pl/category/kazania-dla-dzieci/page/10/>
- Zuber, D. (2013). *Jak zostać superbohaterem? – kazanie dla dzieci*. <http://www.homopaschalis.pl/jak-zostac-superbohaterem/>
- Zuber, D. (2021). *Z Jezusem zmieniamy świat na lepszy*. <http://www.homopaschalis.pl/z-jezusem-zmieniamy-swiat-na-lepszy/>

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>